

De pharmaceutische verzameling in het Friesch Museum te Leeuwarden / door P. Spaander

met een reactie van Nanne Ottema

OKS

Ottema-Kingma Stichting

© 2022 OKS-transcriptie

PHARMACEUTISCH WEEKBLAD		
D. B. CENTEN's Uitgevers- Maatschappij O.Z. Voorb. wal 115 Amsterdam Tel. 48695	ORGAAN van de Ned. Mij ter Bevordering der Pharmacie Hoofdredacteur: Prof. P. VAN DER WIELEN, Hilversum, Utrechtsche straatweg 31 Commissie van Redactie: Dr. J. J. Hofman, E. I. van Itallie, Prof. Dr. J. J. L. Zwikker, Dr. J. Temminck Groll, Dr. T. Potjewijd, de Hoofdbestuurder- Secretaris Dr. J. W. Birza, Tesselschadestraat 4, Amsterdam. Vaste medewerkers: Prof. Dr. N. Schoorl, Dr. H. L. Visser, Dr. C. G. van Arkel, Dr. E. H. Vogelenzang.	Abonnement Prijs per jaar Binnenland f 15.50 Buitenland f 20.— losse nummers f 0.35
No. 26	25 Juni 1938	75e Jrg.
<i>Zonder toestemming van de redactie mogen uit de rubrieken Beroeps- belangen en Berichten geen mededeelingen worden overgenomen.</i>		
Gedurende de Algemeene Vergadering is het adres van den Hoofdredacteur Hôtel de Nieuwe Doelen, Leeuwarden.		

DE PHARMACEUTISCHE VERZAMELING IN HET FRIESCH MUSEUM TE LEEUWARDEN.

door
P. SPAANDER.

Het Friesch Museum bergt binnen zijn muren rijke verzamelingen, welke verband houden met de geschiedenis van Friesland. Door alleen maar eens te bladeren in den uitvoerigen Gids van het museum, kan men reeds een indruk krijgen van de groote verscheidenheid van het tentoongestelde. Wanneer men niet volstaan wil met een vluchtige beschouwing van het geheel, zal men genoodzaakt zijn, slechts bepaalde gedeelten van het museum meer nauwkeurig te bestudeeren. Het ligt dan voor de hand, dat een apotheker getroffen wordt door zaal 15, die der winkelbedrijven. Immers, behalve een drankhandel, een tabakswinkel en een banketbakkersbedrijf, is daar een pharmaceutische verzameling opgesteld; een verzameling, die in het groote museum een vrij bescheiden indruk maakt, doch stellig een nadere beschouwing waard is.

De pharmaceutische verzameling in het Friesch Museum te Leeuwarden.

door

P. Spaander.

Het Friesch Museum bergt binnen zijn muren rijke verzamelingen, welke verband houden met de geschiedenis van Friesland. Door alleen maar eens te bladeren in den uitvoerigen Gids van het museum, kan men reeds een indruk krijgen van de groote verscheidenheid van het tentoongestelde. Wanneer men niet volstaan wil met een vluchtige beschouwing van het geheel, zal men genoodzaakt zijn, slechts bepaalde gedeelten van het museum meer nauwkeurig te bestudeeren.

Het ligt dan voor de hand, dat een apotheker getroffen wordt door zaal 15, die der winkelbedrijven. Immers, behalve een drankhandel, een tabakswinkel en een banketbakkersbedrijf, is daar een pharmaceutische verzameling opgesteld; een verzameling, die in het groote museum een vrij bescheiden indruk maakt, doch stellig een nadere beschouwing waard is.

Tegen den achtergrond vallen direct de Delftsche apothekerspotten op. Deze zijn, evenals trouwens het grootste deel van de verzameling, bijeengebracht door Notaris Nanne Ottema uit Leeuwarden. Zij zijn vaak via antiquairs gekocht, zoodat niet altijd absoluut zeker is, dat de potten ook uit Friesche apotheken afkomstig zijn, maar het is toch wel heel waarschijnlijk, dat dit het geval is. In deze reeks Delftsche potten valt een fraai gekleurd exemplaar op tusschen de andere, welke alleen in blauw zijn uitgevoerd, terwijl als bijzonderheid moet worden genoemd: de pot met het opschrift Rob Iuniperi, omdat deze niet rond, doch hoekig van vorm is. Dit komt slechts uiterst zelden voor (foto van de 4 standpotten, 2de van links). Door het feit, dat vooral vroeger ook in Friesland aardewerkfabrieken zijn geweest, zou men de verwachting kunnen gaan koesteren, dat ook in Friesland apothekerspotten zouden zijn gemaakt. Ik vond den heer N. Ottema bereid, in een onderschrift nader op deze vraag in te gaan, waarvoor ik hem ten zeerste erkentelijk ben.

Vervolgen wij de bezichtiging van den opstand van de museum-apotheek, dan treffen wij daar ook aan: een aantal glazen en porceleinen maten, porceleinen oogbadjes, Woulffsche en Florentijnsche flesschen, en een drietal instrumentjes, om koppen te zetten. Deze bestaan uit een glazen onderstuk, en een rubber ballon.

Bovenop den opstand prijken een 9-tal houten kruidenvaatjes, afkomstig uit de apotheek „de Arend” van apotheker Kauwling op de Brol te Leeuwarden.

Rechts en links van den opstand zijn de wanden versierd met een ouden gaper, een aardewerk bordje, en een paar platen met symbolische afbeeldingen van verschillende wetenschappen, zooals deze in de 18de eeuw bij voorkeur werden geteekend door de Fransche encyclopedisten.

Natuurlijk ontbreken de curiosa niet, welke vroeger de apotheken verfraaiden: de zaag van de zaagvisch, het hertengewei, een rugschild van een schildpad, een bewerkt struisvogel-ei, een groote groene retort; ze hangen alle van den zolder af, bij een slang, welke diende, om de balansen aan op te hangen. De balansen zelve zijn niet aanwezig; men vindt slechts een balansje met schuifgewicht, en in den lessenaar een milligrambalansje, dat in de hand gehouden moet worden.

Deze lessenaar bevat blijkbaar de, overigens niet overmatig belangrijke, laboratorium-uitrusting van den apotheker. Wij vinden een tweetal areometertjes, en een ingenieus snijinstrument voor het aderlaten. Ook treffen wij hier de oude, aardig gevormde, donkere fleschjes aan, en de etiketten, zooals deze vroeger aan den hals van de flesch werden bevestigd (van G. Zwart, apotheker, Gorredijk).

Een uitgezaagd hekwerk, op den lessenaar staande, heeft oorspronkelijk dienst gedaan in een apotheek te Sneek; het is op de foto duidelijk te zien.

Op de tafel staan nog een aantal voorwerpen uitgestald, waarvan vooral opvallen: een fraaie vijzel, en een gewichtenblok met versierd slot. Deze beide voorwerpen zijn ook apart afgebeeld. De vijzel draagt als opschrift: 1613 Tinico van Oennama en Catharina de Blocq. Het is blijkbaar een huwelijksgegeschenk geweest, dat meer als sieraad dan als gebruiksvoorwerp dienst gedaan heeft. Dit zou dan vergelijkbaar

zijn met sommige zeer fraaie Italiaansche apothekerspotten, welke als ornament in de apotheek dienst deden; dit waren ook veelal huwelijksgeschenken.

Interessant is verder ook de apothekers-instructie van het stadsweeshuis te Leeuwarden (1720), welke ingelijst op de tafel ligt.

Op den grond wordt onze belangstelling getrokken door een paar grootere rood koperen kookpannen, een kruidenpers, en een grijzen Keulschen pot met opschrift Hirudines. Een bascule is afkomstig uit de apotheek Stellingwerf-Beintema te Leeuwarden.

Verder trof ik daar op den grond een reagentia-kistje aan, eenigszins vergelijkbaar met de microchemie-kastjes van tegenwoordig, doch belangrijk grooter (ong. 31×25×12 cm.).

De inhoud is samengesteld naar een opgave van Prof Göttling en het is interessant, om na te gaan, waar deze uit bestaat. Dit is nog vrij goed te constateeren, want de glazen stopfleschjes bevatten nog den gedeeltelijk verdroogden inhoud, de etiketten (met Duitsch opschrift) zijn vaak nog te lezen, en in het laadje onderin bevindt zich nog een inhoudsopgave, ditmaal met Latijnsche namen. De eerste vier fleschjes blijken slechts voor demonstratiedoeleinden aanwezig te zijn: vier verschillende vloeistoffen boven elkaar; een Wit ijsachtig mengsel; een rood idem; en een „zilervervegetatie”.

Daarna volgen, meest in glazen stopfleschjes, de eigenlijke reagentia. Het zijn de nos.:

5. Chloorwater (aangeduid als Oxydirte Salzsäure). 6. Strontium-chloride in alcohol. opl. 7. Zoutzuur. 8. Kaliumcarbonaat-opl. 9. Licht smeltbaar metaal. 10. „Bononische Lichtsteen”, een plat, grijs steentje. 11. Basisch loodacetaat-opl. 12. Ammoniumcarbonaat-opl. 13. Alcohol. 14. Natriumsulfaat. 15. Calciumfluoride. 16. Smeltpoeder (een zandkleurig poeder). 17. Venalpoeder. 18. Phosphorus. 19. Aether sulphur. phosphoratus. 20. Kruidnagelolie. 21. Kaliumchloraat. 22. Calciumchloride-opl. 23. Kaliumcyanide-opl. 24. Ferrosulfaat-opl. 25. Ferrisulfaat-opl. 26. Groene sympathetische inkt. 27. Blauwe idem. 28. Zilvernitraat-opl. 29. Boorzuur in alkoh. opl. 30. Wit poeder; niet goed na te gaan. 31. Magnesium-oxyde. 32. Ammoniumsulfide-opl. 33. Kaliumsulfide-opl. 34. Kaliumsulfaat-opl. 35. Kopersulfaat-opl. 36. Tinct. Gallarum. 37. Oxaalzuur-opl. 38. Alcohol. zeep-opl. 39. Stannochloride-opl. 40. Bariumchloride.

In het laadje bevinden zich voorts nog wat utensiliën, als: pipetjes, horlogeglazen e.d., en verder boekjes curcumapapier, fernambuc-papier en lakmoes-papier.

Het is mij niet gelukt, de herkomst van dit kistje te ontdekken. Vermoedelijk zal het echter niet oud zijn; naar de samenstelling te oordeelen, acht ik het waarschijnlijk, dat het uit de 19de eeuw stamt.

In de penning-vitrine (zaal 22, vitrine 40) bevindt zich nog een penning van het Medicijns-, Chirurgijns- en Apothekersgilde te Bolsward. Deze is echter reeds door Prof. van der Wielen beschreven en afgebeeld in het Ph. W. 1925, 690, zoodat ik daarnaar kan verwijzen.

Op den zolder van het museum wees men mij nog een simplicia-kast, met laden, welke op de gebruikelijke manier in vierkante vakjes waren verdeeld. De simplicia waren daar nog in aanwezig, maar, zooals te begrijpen is, was niet alles meer in onberispelijken staat. Deze kast heeft dienst gedaan in de Rijks-H.B.S. te Leeuwarden, en dateert uit den tijd, toen de opleiding van de pharmaceuten nog niet aan de Universiteit was ondergebracht. Vóór de jaren 1865—68 stelden sommige Hoogere Burgerscholen hun deuren open voor de studeerende hulp-apothekers. Ofschoon dit wel gewaardeerd werd, kwamen er al spoedig stemmen op, om de pharmaceutische studie geheel tot een universitaire te maken. Zoo ook die van A.J.C. Geerts in zijn brochure: „de Pharmacie en het Pharmaceutisch Onderwijs”, waar hij zegt: „Hier en daar hebben verdienstelijke Directeuren van Hoogere Burgerscholen zich reeds beijverd, aan den aspirant-Hulpapotheker en Apotheker de gelegenheid te verschaffen zich aan hunne scholen voor de staatsexamens te bekwamen. Men mag deze pogingen, met het oog op de vele leemten van het Pharmaceutisch Onderwijs aan de Akademiën en op de geringe hulpmiddelen van onderwijs, die den aspirant hulp-apotheker en apotheker thans ten dienste staan, in vele opzichten hoogst lofwaardig

noemen, en wij gelooven, dat juist het gebrekkige pharmaceutisch onderwijs aan de akademiën de reden is, waarom de Burgerscholen hiertoe zijn aangezocht maar of zij op den duur wel gewenscht en voldoende zullen blijken te zijn, meenen wij niet alleen te mogen betwijfelen, maar ook te moeten ontkennen op grond van bovengenoemde redenen. En al zouden de resultaten nu en dan goed zijn, dan is het nog de vraag, of eene academische opleiding niet wenschelijker zou zijn."

Gelukkig is deze wensch van Geerts en anderen in vervulling gegaan, zoodat de tegenwoordige apothekers de mogelijkheid hebben van een veelzijdige wetenschappelijke opleiding.

Gaarne wil ik in een onderschriftje onder het artikel van den heer P. Spaander eenige technische toelichtingen geven bij de door mij bijeengebrachte majolica, dit is witgeglazuurde aardewerkpotten, in de apotheek in het Friesch Museum.

De typische Italiaansche en Spaansche, feitelijk nog op oudere Oostersche vormen teruggaande, apothekerspot van ronden vorm, oorspronkelijk van onder en van boven breed uitlopend en met ingesnoerd middenstuk, „de albarello", werd reeds in de tweede helft van de 16e eeuw door onze „verglaasd aardewerk- of gleybackers" nagebootst. Bij de ontgraving van de Leeuwarder jachthaven kwamen dan ook vele fragmenten hiervan voor den dag, zoowel van Italiaansche exemplaren als van nabootsingen daarvan door onze Noord-Nederlandsche gleybackers.

Zelfs levert een fragment van een 15e eeuwsche, met gekleurde wijnrankbladeren versierde, albarello van Spaansche herkomst, bij gemelde ontgraving te voorschijn gekomen en afkomstig van vroegere handelaars in aardewerk in de Leeuwarder oude voorstad en industriebuurt het Vliet, het bewijs, dat ook deze geïmporteerde majolica hier vroeger in apotheken in gebruik is geweest.

Misschien is dit Spaansche exemplaar nog wel afkomstig uit of bestemd geweest voor een oude klooster-apotheek uit de 15e eeuw.

Deze albarelli hadden van oudsher geene deksels. Ze werden echter afgesloten met gekleurde perkamenten afsluitingen, die werden vastgebonden in de daarvoor aan den hals dezer potten aangebrachte insnoeringen.

De 17e en 18e eeuwsche exemplaren zijn minder elegant dan de oorspronkelijke voorbeelden en hebben een recht opgaanden ronden vorm. Een fraaie albarello van polychroom Italiaansche majolica van omstreeks 1500 vindt men in de Bisschop-collectie in het Friesch Museum.

Een paar strooppotten met blauwe blad(foglie)-versiering blijkbaar Noord-Nederlandsche majolica, in nabootsing van Venetiaansche voorbeelden gemaakt, die ik te Leeuwarden in een ouden antiquairs-voorraad vond, waren blijkbaar uit een oude Friesche apotheek afkomstig.

Deze sirooppotten, opgesteld in het Friesch Museum bij de oude Noord-Nederlandsche majolica, hebben als opschrift respectievelijk; S-DE-EPITHYMO- en S-D-NYMPHÆA.

De fraaie gekleurde apothekerspot met schroefdeksel, hiervoor reeds door den heer Spaander genoemd, afkomstig uit de apotheek van den heer Stellingwerf-Beintema aan den Wirdumerdijk te Leeuwarden, is van Fransch maaksel uit de 18e eeuw.

Ook de meeste blauwe apothekerspotten en stroopkannen zijn van 18e eeuwsch maaksel, vrijwel uitsluitend uit Delftsche fabrieken, zooals dikwijls uit de merken (de Grieksche A, van Duijn, de Klauw, de Lampetkan, de drie Klokken en dergelijke) blijkt.

De Friesche majolica-fabrieken, waarvan ik de geschiedenis te Harlingen tot in 1598, te Makkum tot in 1675 en te Bolsward tot omstreeks 1737 heb kunnen opdiepen, maakten jaarlijks, naast meerdere honderdduizenden tegels, ook allerlei majolica- (dit is wit verglaasd aardewerk-) voorwerpen. Ik heb daaronder in de oude Friesche fabrieks-inventarissen echter geen apothekerspotten gevonden.

Wel heb ik eenige keeren blauwe apothekerspotten gevonden, naar de oude Delftsche voorbeelden gemaakt, die de door elkaar geschreven letters T.T. als merk droegen.

Deze waren dus blijkbaar afkomstig uit de nog bestaande majolicafabriek, die in de tweede helft van de 19e eeuw gedreven werd door de Gebroeders Tichelaar te Makkum, wier merk dit was.

Deze Makkumer fabriek is nog steeds in vol bedrijf en, wat meer zegt, ze maakt nog steeds de Nederlandsche majolica, zoowel blauw als polychroom, op geheel dezelfde wijze als ze in de 17e en 18e eeuw ook in de beroemde Delftsche fabrieken werd gemaakt.

Wie er een reisje naar Makkum voor over heeft, kan daar in het Kunsthuis Statum de vele mooie blauwe en polychrome handwerkproducten uit deze gleybackerij gaan zien. Makkum is gemakkelijk van den Afsluitdijk af te bereiken.

Zeer zeker is de tegenwoordige eigenaar van deze fabriek, met zijn staf van plateelschilders, draaiers, ovenvullers, enz. enz., nog in staat, om voor apothekers, die een of meerdere oude modellen in hunne toonkasten wenschen, deze te maken.

In deze fabriek zijn meerdere malen gedenkorden voor jubilea naar speciale teekeningen gemaakt. Ik behoef hier maarte wijzen op het mooie wandbord, in 1929 door deze fabriek gemaakt ter eere van het goede werk van het Groene Kruis in Friesland.

Voor een apothekers-jubileum zou een fraaie albarello met passend opschrift zeker niet misplaatst zijn.

NANNE OTTEMA.

Pharmaceutisch weekblad; voor Nederland, jrg 75, 1938, no 26, 25-06-1938, pagina's 729-735

P. Spaander. De Pharmaceutische Verzameling in het Friesch Museum te Leeuwarden.

Uit het Friesch Museum te Leeuwarden.

